

Kraków, 12 kwietnia 2022 r.

Ks. prof. dr hab. Szymon Drzyżdżyk
Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie
Ul. Kanonicza 25
31 002 Kraków

Recenzja rozprawy doktorskiej
ks. mgr lic. Łukasza Synoradzkiego
pt.: *Teologiczne rozumienie przestrzeni*
w pismach ks. prof. Czesława Bartnika (1929-2020), napisanej
pod kierunkiem ks. dra hab. Jarosława Babińskiego, prof. UKSW

I. Podstawa prawna wykonania recenzji

Recenzję sporządziłem na podstawie umowy o dzieło nr WT-PD/18/2022 pomiędzy Uniwersytetem Kardynała Stefana Wyszyńskiego reprezentowanym przez Dyrektora Instytutu Nauk Teologicznych ks. prof. ucz. dr hab. Tomasza Wielebkiego jako zamawiającym a mną jako wykonawcą.

II. Przedmiot recenzji

Ks. prof. dr hab. Czesław Stanisław Bartnik należy niewątpliwie do najważniejszych teologów w Polsce. Lubelski Teolog, urodzony 9 sierpnia 1929 r. w Żrebcach, a zmarły 21 marca 2020 r. w Lublinie był twórcą systemu personalizmu uniwersalistycznego. Jego ujęcia mają znaczący wpływ na kształt teologii dogmatycznej w Polsce. Zakres jego badawczych zainteresowań stał się zaś podstawą stworzenia niezwykle szerokiej i integralnej wizji teologii.

Należy docenić pojawienie się kolejnych publikacji czy opracowań, które stawiają w centrum swych badań dorobek Lubelskiego Mędrca. Tak jest również i w tym przypadku, kiedy przedmiotem mojej pracy jako recenzenta stała się dysertacja doktorska ks. Łukasza Synoradzkiego, który pod kierunkiem ks. prof. Jarosława Babińskiego zdecydował się aby w sposób analityczny, stosując odpowiednią metodę podjąć temat przestrzeni w spuściźnie piśmienniczej ks. prof. Bartnika. Temat poważny i trudny zarazem – powiedzmy to od razu – został zrealizowany z sukcesem, co pozwala już teraz, pogratulować zarówno Autorowi rozprawy, jak i jej Promotorowi ważnego osiągnięcia naukowego, jakim jest recenzowana dysertacja.

Przestrzeń jest jedną z najbardziej fundamentalnych kategorii epistemologiczno-ontologicznych, jednakże, podobnie jak czas, wbrew pozornej oczywistości, pozostaje tajemnicą. W miarę rozwoju kolejnych nauk: filozofii, fizyki, matematyki, biologii, socjologii, ekologii, literaturoznawstwa, czy w końcu teologii, jej pojęcie kształtowało się i zmieniało. Niniejsza praca ukazuje drobny, ale niezwykle istotny wycinek badań nad naturą, kształtem i sensem przestrzeni, jakim były prace Czesława Bartnika.

Sformułowany w temacie problem badawczy wymagał dużej naukowej odwagi. Dlaczego? Po pierwsze oznaczał konieczność przebadania niezwykle bogatego, tak w sensie tematyki, jak i ilości materiałów, dorobku naukowego ks. Bartnika. Ponadto analiza dorobku konkretnego autora zawsze domaga się analitycznego umysłu, dyscypliny metodologicznej, precyzyjnej wiedzy, ale i jednocześnie zmysłu syntezy, by uchwycić całościowy obraz problemu, sposób myślenia badanego autora tak, by oddać specyfikę jego myśli, a jednocześnie wyrazić ją zobiiektywizowanym językiem nauki. Wyzwanie to podjęte przez Doktoranta przyniosło konkretny owoc w postaci przedstawionej do recenzji rozprawy.

III. Ogólne omówienie rozprawy

Rozprawa liczy 235 stron wydruku komputerowego. Otwiera ją *Spis treści* (s. 2-4), będący jednocześnie dobrym schematem wprowadzającym w zawartość dysertacji. Kolejną formalną część pracy stanowi *Wstęp* (s. 5-10). Korpus pracy to trzy rozdziały (s. 11-190), które z kolei dzielą się na mniejsze jednostki (paragrafy i podparagrafy), organizujące treść. Studium wieńczy *Zakończenie* (s. 191-196). Całość dopełniają: obszerna *Bibliografia* (s. 197-233), podzielona na *Źródła* (*Pismo Święte, Dokumenty Magisterium Kościoła, Pisma Czesława Stanisława Bartnika*) *Franciszka Sawickiego* i *Literaturę przedmiotu oraz Literaturę pomocniczą* oraz krótkie streszczenie w języku angielskim (s. 234-235).

We *Wstępie* Autor doprecyzowuje temat oraz zakres badań i analiz badawczych. Uzasadnia sens podjęcia tematu, określa cel i zakres swoich badań. Stara się także przybliżyć krótko sylwetkę naukową ks. Bartnika. Prezentuje źródła oraz strukturę rozprawy.

Pierwszy rozdział: *Starożytne próby opisu przestrzeni* (s. 11-70) zaczyna się przedstawieniem pojęć desygnujących rzeczywistość przestrzeni. Kolejne punkty poświęcono różnym obrazom przestrzeni powstałym na gruncie kultur starożytnych. Wśród tych, które opisano obszerniej znajdują się koncepcje: egipska, mezopotamska, chińska i żydowska. W tych obszarach właśnie badane było zagadnienie przestrzeni przez ks. Bartnika.

Rozdział drugi: *Istota przestrzeni* (s. 71-130) rekonstruuje obecne w pismach ks. prof. Bartnika wizje narodzin i rozwoju abstrakcyjnego pojęcia przestrzeni, zaczynając od filozofii presokratejskiej aż po współczesne nauki przyrodnicze, między którymi na pierwszy plan wysuwają się fizyka i kosmologia. Na tym tle ukazana jest oryginalna koncepcja Bartnika, powstała na gruncie stworzonego przez niego systemu personalistycznego, w którym kluczem, sensem i celem każdej rzeczywistości jest osoba ludzka. W myśl tej koncepcji należy odrzucić wszelkie teorie cykliczne i strukturalistyczne, a przyjmując, że przestrzeń jest rzeczywistością dynamiczną, mającą absolutnie jeden początek i koniec połączony wszakże jakąś metafizyczną ekstazą z eschatologiczną przestrzenią duchową.

Rozdział trzeci: *Teologia przestrzeni* (s. 131-190) poświęcony został tworzonej przez Czesława Bartnika oryginalnej i integralnej koncepcji teologii przestrzeni. Przedstawiono fundamentalny podział przestrzeni na pierwotną i wtórną, przy czym pierwszy związany jest raczej z samym aktem stwórczym Boga, zaś drugi z twórczym działaniem człowieka, który staje się współpracownikiem Stwórcy. Ten, na wskroś optymistyczny, sposób widzenia przestrzeni pozwala uznać ją za Boży dar, łaskę, a nawet swoisty sakrament.

Całość pracy wieńczy *Zakończenie* (s. 206-218). Stanowi ono próbę podsumowania dokonanych w pracy analiz. Tu pewna uwaga krytyczna. Autor bowiem, bardziej streszcza i przypomina to co napisał w poszczególnych rozdziałach, niż formułuje wnioski i postulaty z przeprowadzonych analiz. Wskazuje na najbardziej istotne osiągnięcie swych rozważań, które można wyrazić w stwierdzeniu, że Czesław Bartnik, przez swoje badania dokonał w teologii głębokiego „zwrotu przestrzennego”, a przez to dowartościował przestrzeń, otwierając przy okazji teologię na twórczy dialog ze współczesnymi naukami empirycznymi.

IV. Ocena metodologiczno-formalna rozprawy

Praca ks. mgr lic. Łukasza Synoradzkiego spełnia z naddatkiem pod względem metodologiczno-formalnym, wymogi stawiane dysertacjom doktorskim. Autor swoje wywody przeprowadza w sposób przejrzysty, klarowny i zgodny z obowiązującymi zasadami współczesnej metodologii, realizując konsekwentnie sformułowane we *Wstępie* założenia. Udaje mu się zrekonstruować poglądy ks. Bartnika, budując określone syntezy składających się na problem zagadnień.

Praca została oparta na bardzo szerokiej bazie źródłowej – Autor odwołuje się praktycznie do wszystkich publikowanych dzieł ks. Bartnika, jak również do kompletnej literatury jemu poświęconej. Jest ona wykorzystywana w sposób kompetentny i poprawny. Pokazuje to umiejętność twórczego z niej korzystania. Ks. Synoradzki konsekwentnie przeprowadza swoje wywody, przedstawiając kolejne zagadnienia w porządku wyznaczonym planem dysertacji.

Generalnie materiał jest przedstawiony przejrzysto i poprawnie. Zauważa się spójność i metodologiczną konsekwencję w przedstawianiu kolejnych zagadnień, tak w ramach rozdziałów, jak i paragrafów. Celne są analizy tekstów źródłowych i dobry jest ich dobor. Treść dysertacji świadczy o biegłości Autora rozprawy na płaszczyznach wyznaczających metodę pracy. Doktorantowi chodzi o przedstawienie całościowych syntez dotyczących zagadnień, jakie wyznaczają omawiane problemy w kolejnych rozdziałach dysertacji. Usiłuje przedstawić kompletny obraz kwestii, poddawanych naukowej refleksji. W analizach widać wyraźnie samodzielność myślenia i dobre rozeznanie w badanym materiale o czym świadczą częste uwagi krytyczne pod adresem pewnych niespójności, błędów i potknięć zauważonych przez ks. Synoradzkiego w dziełach Bartnika.

Mimo bardzo wysokiej oceny na jaką zasługuje recenzowana rozprawa, można w niej dostrzec również pewne drobne niedoskonałości. Jej lektura wzbudza także pewne pytania w kwestiach techniczno-formalnych:

1. Praca jest dobrze dopracowana pod względem formalnym. Można mieć pewne wątpliwości co do niektórych sformułowań stylistycznych. Literówki występują rzadko, choć czasami zmieniają sens słów budząc uśmiech. Tak jest np. na stronie 69, gdzie brak „e” w słowie „Szeolem” stworzył słowo, które na Śląsku oznacza windę, którą górnicy zjeżdżają w głąb kopalni, czyli szolę. Zdarza się również brak konsekwencji w sposobie kończenia zdania, raz jest to kropka a raz oznaczenie numeru przypisu.
2. Znaleźć można pewne błędy interpunkcyjne, typowe dla wydruku komputerowego. Nie mają one wpływu na wartość merytoryczną pracy. Gdyby jednak doktorant zdecydował się wydać ją drukiem (do czego zachęcam), przydałaby się jeszcze solidna korekta, zwłaszcza w przypisach i ujednoczenie używania wielkiej i małej litery (Por. Idem/Ibidem, zamiast: Por. idem/ibidem)
3. Odnośnie do *Bibliografii* mam trzy uwagi. Pierwsza dotyczy układu źródeł. Autor w pierwszej kolejności wymienia Pismo Święte i Dokumenty Magisterium a dopiero na trzecim miejscu pisma ks. Bartnika. Tymczasem w rzeczywistości, źródła pracy są określone już w temacie rozprawy i we wstępie i nie są nimi bynajmniej ani Pismo Święte ani dokumenty Magisterium ale twórczość lubelskiego teologa. Druga uwaga dotyczy literatury przedmiotu. Autor dał niepełny zapis książki ks. Wojciecha Jaźniewicza, chociaż w przypisach jest przywoływana w sposób poprawny. Chodzi o tytuł: *Filozofia i teologia czasu*, który powinien brzmieć: *Filozofia i teologia czasu. Czas w personalizmie uniwersalistycznym Czesława Stanisława Bartnika*. Trzecia zaś uwaga dotyczy dysproporcji między literaturą przedmiotu (kilka pozycji) a literaturą pomocniczą (ponad 20 stron). Czy to właściwy podział?

Powyższe uwagi wynikają z chęci udoskonalenia samej pracy, która pod względem merytorycznym jawi się jako interesująca synteza badań nad spuścizną ks. prof. Bartnika w aspekcie zagadnienia przestrzeni.

V. Ocena merytoryczna rozprawy

W interpretacji Doktoranta ks. prof. Bartnik uznał przestrzeń za jedną z podstawowych kategorii teologicznych i udowodnił, że od sposobu jej definiowania i pojmowania zależy to, jak będziemy postrzegali i rozumieli Boga, świat i człowieka. To stwierdzenie staje się dla Autora „Personalizmu” – w przekonaniu autora recenzowanej dysertacji doktorskiej – motywem do podjęcia badań nad przestrzenią, w tym nad historycznym rozwojem tego

pojęcia oraz sposobami rozumienia i opisywania przestrzeni w konkretnych kulturach i szkołach filozoficznych. Badania te owocują powstaniem oryginalnej teologii przestrzeni.

Zagadnienie to ks. Synoradzki zaprezentował w sposób całościowy i pełny. Udało mu się ukazać proces samych badań, jakie w temacie przestrzeni poczynił ks. Bartnik, jak i ukazać wnioski, do których w swych badaniach Lubelski Dogmatyk doszedł. Można to uznać za szczególny walor pracy, która daje możliwość swego rodzaju współmyślenia z ks. Bartnikiem, śledzenia procesu powstawania jego koncepcji.

W tym kontekście jawi się pytanie – czy przyjęta koncepcja rekonstrukcji jego poglądów – ukazania pewnych całościowych tematów jest najbardziej trafna? Czy nie należałoby uwzględnić w badaniach metody diachronicznej – ukazującej rozwój i ewolucję poglądów Lubelskiego Teologa? Niewątpliwą zasługą Autora omawianego studium jest fakt, że w sposób kompetentny i całościowy starał się narzędziami nauk teologicznych i filozoficznych ująć kwestię przestrzeni w myśli ks. Czesława Bartnika, pokazując wielopłaszczyznowo i wyraziście elementy jego teologicznej koncepcji na szerokim tle kompetentnej literatury teologicznej, filozoficznej i historycznej, która dla niego była przedmiotem inspiracji i naukowych eksploracji.

Jest to nowy, do tej pory nie podejmowany przez badaczy myśli Bartnika temat. Na podkreślenie zasługuje źródłowy charakter pracy: przygotowanie jej w oparciu o pełne spektrum dzieł badanego autora. Dlatego należy stwierdzić z uznaniem, że Doktorant zrealizował temat ważny i trudny, jeszcze niezbadany, do którego podszedł w sposób dwójaki. Mianowicie – najpierw dokonał pewnej syntezy poglądów na zasygnalizowany w temacie problem (w systematyzacji wyrażonej planem dysertacji), obecnych w tekstach badanego autora. To stało się punktem wyjścia do pogłębionej ich analizy. Ten drugi aspekt oznacza umiejscowienie myśli Bartnika w stworzonym przez niego systemie personalizmu, jak i w odniesieniu do tradycji teologicznej i filozoficznej ze szczególnym wskazaniem źródeł i inspiracji, decydujących o specyfice zaproponowanych przez niego ujęć i rozwiązań. Doktorant czyni to niezwykle konsekwentnie; jego analizy są przy tym głębokie, kompetentne, zdradzają również ponadprzeciętną umiejętność tworzenia całościowej i jasnej syntezy. To uznać należy za szczególną wartość niniejszej dysertacji.

Biorąc pod uwagę ilość przebadanego materiału, na pewno jest to rzetelne i wyczerpujące ujęcie tematu. Problem rozwiązany w pracy: stworzenie całościowej wizji przestrzeni obecnej w dorobku ks. Bartnika stanowi kolejną, udaną próbę podjęcia interpretacji spuścizny Lubelskiego Myśliciela. To duża wartość i walor pracy, będącej nie tylko historyczno-syntetycznym ujęciem badanego zagadnienia, ale i rysującym otwarte perspektywy dla dalszych badań: nad myślą ks. Bartnika i jej znaczeniem dla teologii, jak i interdyscyplinarnego dialogu nauk.

W związku z lekturą pracy, recenzent – z intencją wskazania Autorowi dysertacji ewentualnych pól precyzacji przedstawionych zagadnień – pozwala sobie zauważyć jednak pewne uchybienia i postawić trzy pytania:

1. Z pewnością ważne jest krytyczne podejście do dorobku badanego autora – nie traktowanie go w jakiś idolatryczny sposób. Autor ocenianej dysertacji (np. s. 120-121, 129) ma odwagę wytknąć Lubelskiemu Teologowi błędy i braki ale czy tej naukowej odwagi nie mogłoby być więcej? Praca z pewnością na tym by zyskała.
2. Książę Bartnik w swoich badaniach, które poświęcił przestrzeni analizuje tradycję Biblii, kultury Mezopotamii, Egiptu i Chin. Co mogło zadecydować o takim akurat wyborze?
3. W teologii od dawna funkcjonuje określenie teologia rzeczywistości ziemskich. Jak zakresowo czy terminologicznie odnieść do niego zaproponowane przez Bartnika kategorie przestrzeni?
4. Na stronie 20. Autor pisze o Królestwie Bożym, prezentując je jako termin opisujący przestrzeń i przestrzenność. Według współczesnej egzegezy teologia *basileia tou theou* stanowi centrum i streszczenie przepowiadania Chrystusa oraz źródło dla refleksji o łasce. Jaka, zdaniem Autora rozprawy, jest relacja pomiędzy łaską a przestrzenią?

VI. Wniosek końcowy

We wniosku końcowym podkreślić należy, iż recenzowana rozprawa stanowi ważny i twórczy krok w omówieniu problematyki naukowo trudnej i istotnej. Rozprawa pomimo wskazanych drobnych niedociągnięć, głównie natury formalnej, jest bardzo dobra. Zastosowane w niej zróżnicowane metody badawcze są adekwatne. Analizy logiczne, język ścisły i naukowo poprawny. Wnioski wyprowadzane z analiz słuszne. Autor rozprawy przekonał, że potrafi myśleć i pracować naukowo. Stwierdzam, że recenzowana praca ks. mgr lic. Łukasza Synoradzkiego spełnia wszystkie kryteria stawiane rozprawie doktorskiej i może być podstawą do dalszych etapów przewodu celem nadania jej Autorowi stopnia naukowego doktora w dyscyplinie nauk teologicznych.

Dlatego stawiam wniosek do Rady Dyscypliny Nauk Teologicznych Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego o dopuszczenie ks. mgr lic. Łukasza Synoradzkiego do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Uniwersytet Papieski Jana Pawła II
w Krakowie
Wydział Teologiczny
KATEDRA CHARYTOLOGII,
MARIOLOGII I SAKRAMENTOLOGII
ul. Kanonicza 9, 31-002 Kraków

KIEROWNIK KATEDRY
Charytologii, Mariologii i Sakramentologii
ks. prof. dr hab. Szymon Dziwiałek